

BIRKHEAD M. E. & PERRINS C. M. 1986. *The Mute Swan*. Croom Helm, London. 157 p. Prijs £ 13,95.

De Knobbelzwaan is een soort die lange tijd door ornithologen werd genegeerd, omdat hij eigenlijk meer een sier- en cultuurvogel zou zijn dan een serieus onderdeel van de "natuur". Dat deze soort inmiddels als wild moet worden beschouwd en zich zo uitstekend leent voor onderzoek aan bepaalde aspecten van broedbiologie en populatie-dynamica, heeft men zich pas vrij recent gerealiseerd. Zo worden nu in Engeland al zo'n 20 jaar studies aan de Knobbelzwaan gewijd.

De auteurs, zelf zwanenonderzoekers, hebben in dit vlot leesbare boek een overzicht willen geven van wat er thans bekend is over de diverse Engelse populaties van de Knobbelzwaan. Zij laten in het midden voor welk publiek het boek is bedoeld, maar hebben de tekst omwille van de leesbaarheid niet al te zeer willen belasten met getallen en statistiek. Het gehele boek bevat dan ook slechts acht tabellen en acht grafieken. Om dezelfde reden halen zij in de tekst weinig literatuur aan, hoewel er een uitgebreidere literatuurlijst achterin het boek wordt opgegeven. Opvallend is de geringe hoeveelheid aangehaalde recente buitenlandse literatuur en het vrijwel ontbreken van vergelijkingen met andere populaties. Dat laatste is een gemiste kans. Er is veel aandacht besteed aan de vormgeving: het boek is rijk geïllustreerd met indrukwekkende foto's en aardige pentekeningen en elke bladzijde is omrand door een kadertje, waardoor het geheel enigszins poëtisch aan doet.

In de inleiding wordt een aantal algemene aantekeningen over zwanen gemaakt, zoals classificatie, veldkenmerken en dergelijke. Het eerste hoofdstuk is gewijd aan verspreiding en habitatkeuze; daarna wordt ook iets over trekbewegingen gezegd. Dit zou de aangewezen plek zijn geweest voor de nu ontbrekende kaartjes. In hoofdstuk 2 worden geschiedenis en oude gebruiken ten aanzien van zwanen uitgebreid beschreven. Een leuk hoofdstuk voor wie erin is geïnteresseerd, maar anders kan het vrij taai zijn. Aantallen en populatie-trends worden besproken in hoofdstuk 3. Op dit moment neemt het aantal Knobbelzwanen op diverse plaatsen in Engeland drastisch af. Hoofdstuk 4 en 5 behandelen respectievelijk populatiedynamica (solitaire paren en koloniebroeders) en de levenscyclus van de individuele vogel. Dit zijn biologisch gezien de boeiendste hoofdstukken en getalsmatig zijn deze het best onderbouwd. Voedsel en foerageren komen in hoofdstuk 6 aan de orde. Helaas bestaat dit stuk slechts uit een waslijst van gegeten plantensoorten en een kwalitatieve bespreking van voedselbehoefte en landbouwschade. In hoofdstuk 7 worden sterfte en doodsoorzaken besproken, met als meest interessante en actuele punt loodvergiftiging als gevolg van het inslikken van vislood.

Dit zou volgens de auteurs de achteruitgang van de Engelse Knobbelzwanen hebben veroorzaakt. In het laatste hoofdstuk wordt de toekomst belicht, waarbij het verbod op vislood enige hoop biedt. Terecht wordt echter opgemerkt dat een herstel van de Engelse populatie tot het niveau van de jaren vijftig mede afhankelijk is van factoren als toenemende recreatiedruk en habitatvernietiging. Tegelijkertijd vragen de auteurs zich af hoeveel zwanen wenselijk zouden zijn en welke maatregelen kunnen worden genomen om een gewenste populatiegrootte te handhaven. Dit zou mijns inziens een leuke aanzet kunnen zijn geweest tot het voeren van een discussie waarom Knobbelzwanen "vogelvrijer" zouden kunnen of mogen zijn dan andere watervogels, maar helaas wordt dit punt uit de weg gegaan.

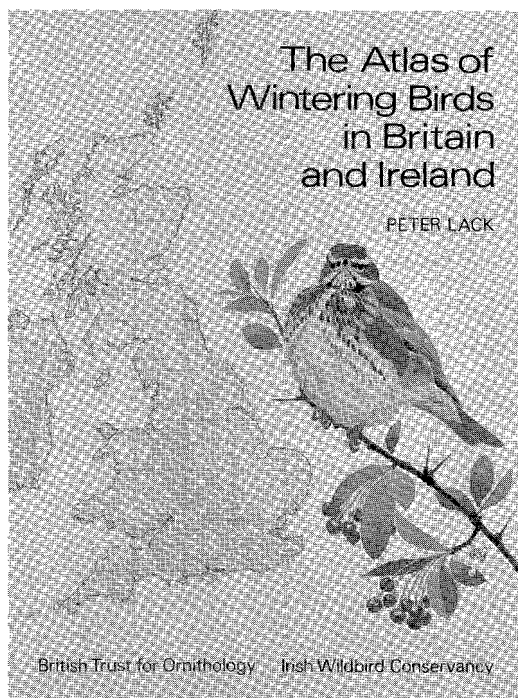
Het boek levert weinig op voor onderzoekers die op zoek zijn naar getalsmatig vergelijkingsmateriaal. Daarvoor zullen zij andere literatuur moeten raadplegen. Voor wie echter de Knobbelzwaan in zijn vele aspecten wil leren kennen, is het een aanbevelenswaardig werk. Wie bovendien op zoek is naar leesgenot komt ruimschoots aan zijn trekken, de tekst is op subtiel wijze doorspekt met illustratieve anecdotes. - Jan H. Beekman

LACK P. 1986. *The atlas of wintering birds in Britain and Ireland*. Poyser, Calton. 447 p. £ 19.

All atlas field work is fun. Met deze stelling van James Ferguson-Lees als uitgangspunt in het voorwoord, is het de *British Trust for Ornithology* en de *Irish Wildbird Conservancy* gelukt zeker tienduizend vogelkijkende landgenoten te mobiliseren voor hun wintervogelatlas. Gedurende drie winters (1981/82-1983/84) werden 3761 atlasblokken van 10×10 km geïnventariseerd, ook in afgelegen, vrijwel onbewoonbare delen van de Britse eilanden.

De problemen die bij het organiseren en standaardiseren van het veldwerk werden ontmoet, zullen de organisatoren achter de recente sov-on-atlas bekend voorkomen. Hoe heeft men die bij de Britse atlas opgelost? De medewerkers werd gevraagd bezoeken aan een atlasblok van ten minste één uur te brengen, tussen half november en eind februari, en daarbij alle waargenomen vogels te tellen en te noteren op voorgedrukte kaarten. Voor een land dat veel grotere verschillen in dichtheid aan vogelaars en in bereikbaarheid kent dan Nederland, lijkt zo'n lage eis verstandig, vooral wanneer men van zoveel mogelijk blokken gegevens wil verzamelen. Dat laatste is aardig gelukt: slechts in 101 van de 3862 Britse atlasblokken werd minder dan tweemaal één uur waargenomen (één uur in de eerste winterhelft en één uur in de tweede helft van één van de drie onderzochte winters).

Uiteraard had de lage minimum-eis tot gevolg dat er grote verschillen in waarnemingstijd tussen de blokken

ontstonden. Omdat men de waarnemers ook had gevraagd de veldtijd te registreren, kon deze ongewenste variatie grotendeels worden ondervangen. Met een regressieberekening werd nagegaan of er een correlatief verband bestond tussen het aantal opgegeven vogels en de waarneemtijd per blok. Wanneer de correlatie significant was, werd de coëfficiënt gebruikt om de verschillen tussen de blokken gelijk te trekken. Dit leverde verspreidingskaarten op waarop met stippen van verschillende grootte drie talrijkheidsklassen werden aangegeven. Niet alle waarnemersvariatie tussen blokken kon zo worden weggevoerd. Voor 16 soorten werd het kaartpatroon voor meer dan 10% bepaald door verschillen in waarneemtijd. Dit zijn met name talrijke soorten van opgaande begroeiing. Een oncontroleerbare foutenbron vormen de aanvullende waarnemingen: terloopse waarnemingen van vooral schaarse soorten, die niet aan een waarneemtijd waren gebonden. Het is mij niet duidelijk hoe hiermee is omgesprongen en hoe deze de verspreidingskaarten hebben beïnvloed.

Het boek bevat behalve een korte verantwoording van de methodologie van veldwerk en verwerking van gegevens, alsmede een kort hoofdstuk over "vogels in de winter", hoofdzakelijk verspreidingskaarten, vergezeld van een pentekening en een beschrijving per soort. Voor de meeste soorten is er één pagina tekst en één pagina met de verspreidingskaart. Aan dit gedeelte werd door 101 auteurs en door 23 tekenaars bijgedragen. Het pleit voor de eindredactie dat de teksten door een strakke opzet toch een evenwichtig geheel vormen. Onderwerpen als een vergelijking met de broedvogelkaart (die klein is afgedrukt), een interpretatie van het kaartpatroon, voedsel en groepsgedrag komen in min of meer vaste volgorde aan de orde. Hoewel er ook paragrafen zijn gewijd aan de dynamiek in de vogelaantallen binnen de winter en tussen jaren, vind ik dit aspect in het gehele boek nogal onder-

belicht. De verspreidingskaart (een compilatie uit verschillende maanden en jaren) geeft een statisch beeld, terwijl de verspreiding in de tijd natuurlijk allesbehalve statisch is. Het gemis aan biotoopkaarten doet zich voelen: de lezer moet nu afgaan op de interpretatie van de auteur en mist de mogelijkheid zelf de verspreidingskaarten te vergelijken met de verspreiding van landschapstypen.

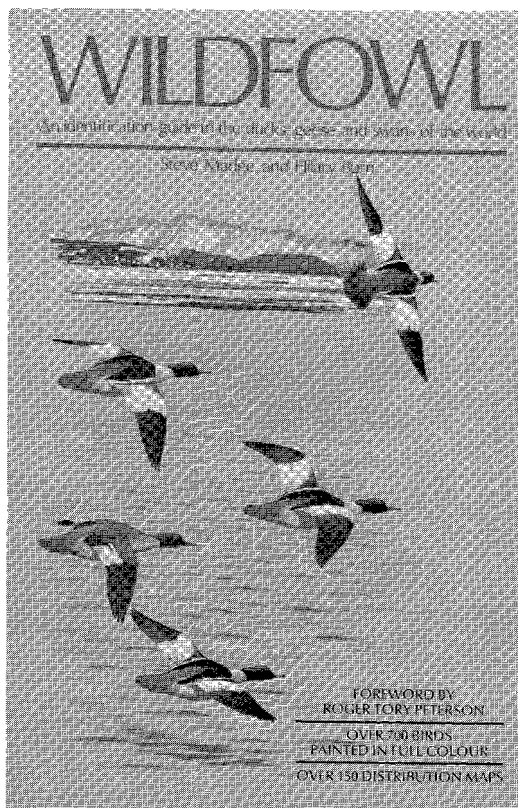
Ook in deze atlas wordt weer gepoogd aantalsschattingen te maken voor het gehele onderzoeksgebied. Deze zijn echter uitermate dubieus. Een willekeurig voorbeeld maakt dat duidelijk. In drie akkerbouwgebieden in Oost-Engeland werden gedurende drie winters 200 Veldleeuweriken per km² geteld (variërend tussen 130 en 280 vogels). De auteur stelt dan op de verspreidingskaart vast dat het hier gaat om een gebied met een relatief hoge dichtheid aan Veldleeuweriken: dus roomt hij wat van dit getal af en gokt op gemiddeld 10 000 Veldleeuweriken per blok (van 10 km²). Dit levert dan 25 miljoen overwinterende vogels op de Britse eilanden op. Bij wijze van toets voert de auteur het broedvogelaantal aan, dat op 2-4 miljoen paar werd geraamd. Hij stelt dat als je rekening houdt met jongenproductie en immigranten van het continent, je dan ongeveer op die 25 miljoen uitkomt. Zo weet ik er nog een paar.

Als wij de aantalsschattingen even als minder serieus beschouwen, blijft er een fraai ogend boek over, dat een degelijke en informatieve, maar statische beschrijving van de Britse wintervogelfauna bevat. Voor de Nederlandse vogelaar is het vooral van waarde door de interessante vergelijkingen die nu kunnen worden gemaakt tussen trekpatronen van Nederlandse en Britse vogelpopulaties. — *Paul Opdam*

MADGE S. & BURN H. 1988. *Wildfowl. An identification guide to the ducks, geese and swans of the world*. Helm, London. 352 p. £ 19,95.

Wildfowl is, na *Seabirds* en *Shorebirds* de derde determinatiegids van de uitgeverij Croom Helm die de gehele wereld beslaat. Het nog steeds toenemende ornithotourisme zal zeker van invloed zijn op de uitgave van deze reeks, waarin ook een deel over roofvogels in voorbereiding is. Een van de eerste regels van dit boek zegt dat het is gemaakt voor gebruik in het veld. Wellicht zal dat door specialisten gebeuren, de reizende liefhebber heeft met de drie bovengenoemde boeken al ruim twee kilo extra in zijn bagage!

Wildfowl is in opzet vrijwel identiek aan *Shorebirds*. Na inleidende hoofdstukken over gebruik en verantwoordingen volgen 47 kleurplaten van Hilary Burn, waarop 152 soorten eenden, ganzen en zwanen zijn afgebeeld. Per soort tot negen afbeeldingen van verschillende kleden, ondersoorten en vliegbeelden. Donsjongen zijn niet afgebeeld en komen ook in de beschrijvingen niet ter sprake. De vogels zijn zonder meer fraai afgebeeld. Alle hebben een achtergrondje van vegetatie of water, zodat deze niet los op de pagina zweven. De weergave van de iriserende kleuren is realistisch. Tegenover de afbeeldingen staat korte informatie over de afgebeelde kleden en over het verspreidingsgebied. De eveneens afgedrukte kaartjes met broed- en overwinteringsgebieden kunnen op deze kleine schaal niet anders dan een grof beeld geven. Bepaald hinderlijk is het dat de volgorde van deze teksten vaak niet overeenkomt met die van de afbeeldingen op de pagina ernaast. Naast de tekst van de Grote Zaagbek,

bijvoorbeeld, duikt een dier op met een enorme kuif. Dat is dan de erboven besproken Chinese Zaagbek. Het op de platen volgende systematische gedeelte oogt niet mooi, doordat de tekst niet in het midden van de bladzijden is afgedrukt. De marge aan de binnenzijde is veel ruimer dan die aan de buitenkant.

Bij de soortbeschrijvingen is de volgorde en naamge-

ving van Livezey gevolgd. Wilde en Kleine Zwaan zijn daarbij in het genus *Olor* geplaatst. De beschrijvingen zijn overzichtelijk opgebouwd uit een aantal hoofdstukjes: veldkenmerken, geluid, beschrijving, naakte delen, maten, geografische variatie, gewoonten, habitat, verspreiding, populatie en bronvermeldingen. Bij de veldkenmerken wordt ook gewezen op verschillen met gelijkensoorten, soms verduidelijkt door tekeningen. De beschrijving geeft een aanvulling zonder te detaillistisch te worden. Ondersoorten worden al naar hun herkenbaarheid in het veld, slechts genoemd of uitvoerig besproken. In het hoofdstukje over gewoonten worden alleen die zaken genoemd die voor determinatie van de betreffende soorten van belang kunnen zijn, zoals foerageer-, groeps- en trekgedrag, en gegevens over broedtijd en nestplaats. De lengte van de soortbeschrijvingen wisselt sterk, van zo'n twee bladzijden tot een halve bladzijde voor een aantal zeldzame (vaak endemische) (onder)soorten van Pacifische eilanden en Zuid-Amerika. Op taxonomisch gebied bestaan er bij deze soorten vaak ook veel onduidelijkheden. De gepresenteerde gegevens over voorkomen en populatiegrootte zijn niet erg up-to-date. Voor zover het de Westpalearktische soorten betreft, zijn de cijfers veelal uit *Birds of the Western Palearctic* overgenomen. Bij de Nijlgans bijvoorbeeld wordt alleen de verwilderde populatie in Engeland genoemd. Ook de winteraantallen van de Rietgans in Europa zijn rechtstreeks uit het Handbook overgenomen: 200 000. Het *International Waterfowl and Wetland Research Bureau* komt al op 300 000 en Huyskens (1986) becijferde er zelfs 600 000!

Resumerend kan worden gezegd dat *Wildfowl* in beeld en beschrijving een mooi en degelijk overzicht geeft van de veldkenmerken van eenden, ganzen en zwanen van de wereld. Het voegt echter weinig toe aan de bestaande kennis, zoals die in de vele naslagwerken over deze vogelgroep is gepubliceerd. Omdat bovendien determinatie van verreweg de meeste soorten, onder normale omstandigheden, niet al te veel problemen geeft, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de steltlopers, kan de reizende (amateur-)ornitholoog ook wel terecht bij de regionale veldgidsen. — *Lieuwe J. Dijkse*n